

УДК 346.5

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ АКТИВ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАПОБІГАННЯ «ПОЗОЛОЧУВАННЯ ПРАВА ЄС»

BETTER IMPLEMENTATION OF EU LEGISLATION: PREVENTING «THE GOLD-PLATING»

Малолітнєва В.К.,

*провідний юрист відділу проблем модернізації господарського права і законодавства
Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України*

Стаття присвячена проблемам регуляторного навантаження на суб'єктів господарювання, яке походить від національної імплементації актів законодавства ЄС у контексті реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС. Розглядається проблема «позолочування права ЄС», коли національна імплементація законодавства ЄС перевищує вимоги, які закріплені у відповідному нормативно-правовому акті ЄС, що передбачає додаткові витрати для суб'єктів господарювання, яких можна уникнути. Розроблено пропозиції з удосконалення процесу імплементації положень правових актів ЄС до національного законодавства.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, право ЄС, імплементація, регуляторний акт, «позолочування права ЄС».

Стаття посвящена проблемам регуляторной нагрузки на субъектов хозяйствования, которое происходит от имплементации актов законодательства ЕС в контексте реализации положений Соглашения про ассоциацию с ЕС. Рассматривается проблема «золочения права ЕС», когда национальная имплементация законодательства ЕС превышает требования, которые закреплены в соответствующем нормативно-правовом акте ЕС, что несет за собой дополнительные расходы для субъектов хозяйствования, которых можно избежать. Разработаны предложения по совершенствованию процесса имплементации положений правовых актов ЕС в национальное законодательство.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, право ЕС, имплементация, регуляторный акт, «золочение права ЕС».

The present paper is dedicated to problems of disproportionate regulatory burden on business resulting from EU legislation. Special consideration is given to problem of «gold-plating» which refers to transposition of EU legislation, which goes beyond what is required by that legislation and as a result imposes costs on business that could have been avoided. The proposals on improving process of national implementation of EU law were elaborated.

Key words: enterprises, European law, implementation, regulatory act, «gold-plating».

Актуальність теми. Процес євроінтеграції значним чином впливає на правову систему України. Найбільш серйозні зміни стосуються саме законодавства, адже з підписанням та ратифікацією Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС) Україна взяла на себе зобов'язання з імплементації значної кількості актів права ЄС. Так, на сьогодні урядом України прийнято 118 планів імплементації із запровадження до національного законодавства 159 актів права ЄС. Усього в рамках Угоди про асоціацію з ЄС необхідно імплементувати більше

350 актів, із них 180 – до кінця 2017 р. [1]. Вказані дані свідчать про значне потенційне регуляторне навантаження, у першу чергу, на суб'єктів господарювання, що може справляти негативний вплив на їхню підприємницьку активність та економічне зростання в цілому. Європейська комісія зазначає, що більше 32% адміністративних витрат суб'єктів господарювання пов'язані із забезпеченням відповідності вимогам нормативно-правових актів ЄС, є наслідком неефективної їх імплементації країнами-членами ЄС. У цьому контексті використовується

таке поняття, як «позолочувати» право ЄС (to gold-plate), яке вказує на ситуації, коли національна імплементація законодавства ЄС перевищує вимоги, що встановлені у відповідному нормативно-правовому акті ЄС, при цьому залишаючись у правових рамках [2, с. 6]. Поняття «позолочування права ЄС» вживається у негативному значенні, оскільки передбачає додаткові витрати, яких можна уникнути [3, с. 27].

Питання перевищення мінімальних вимог нормативно-правових актів ЄС під час їх імплементації у національне законодавство, що накладає на суб'єктів господарювання регуляторне навантаження та витрати, приділяється значна увага як на рівні основних інституцій ЄС [4], так і на рівні урядів різних країн-членів ЄС [2; 5]. Проблемним аспектом процесу гармонізації законодавства України із законодавством ЄС приділяється значна увага вітчизняними науковцями [6, с. 12–18; 7, с. 290–293]. Втім часто як на урядовому, так і науковому рівнях, питання гармонізації вітчизняного законодавства з правом ЄС розглядаються переважно крізь призму необхідності максимального забезпечення відповідності всім вимогам ЄС, по-перше, з частим використанням транспозиції, яка передбачає майже дослівне перенесення норм права ЄС до вітчизняних нормативно-правових актів, коли це не є обов'язковим, по-друге, із запозиченням досвіду ЄС у певних сферах господарської діяльності шляхом імплементації актів законодавства ЄС, які не є обов'язковими для України і не передбачені зобов'язаннями України перед ЄС. Питання потенційного зменшення регуляторного навантаження на суб'єктів господарювання у контексті гармонізації значного масиву законодавства України до норм права ЄС вимагає підвищеної уваги, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою даної статті виступає визначення засобів забезпечення більш сприятливого підходу до суб'єктів господарювання під час імплементації нормативно-правових актів ЄС до національного законодавства, що сприятиме активізації їхньої підприємницької активності та захисту конкурентоспроможності України.

Виклад основного матеріалу. До основних правових інструментів, що використовуються інституціями ЄС, є директиви, регламенти та рішення. Втім, явище «позолочування» має місце переважно у сфері імплементації саме директив, оскільки відповідно до ст. 288 Договору про функціонування ЄС, на відміну від регламентів, які мають пряму дію для країн-членів ЄС, директиви є обов'язковими для кожної держави-члена, якій вона адресована, лише щодо очікуваного результату, залишаючи при цьому право вибору форм і методів за національним органом влади [8]. Дане положення передбачає надання країнам певної свободи: 1) держави у встановлених межах вільно обирають форми і методи, тим самим інтегруючи нормативно-правові акти ЄС у національне законодавство у найбільш оптимальний спосіб; 2) країни мають самостійно інтерпретувати очікувані результати, які мають бути досягнені. Хоча у цьому процесі держави знаходяться під пильною увагою Європейської комісії та Європейського суду, у кінцевому рахунку в більшості випадків під час інтерпретації вони мають свободу розсуду. Сама природа директив, як інструменту політики ЄС, полягає у тому, щоб дозволити країнам-членам ЄС привести своє законодавство у відповідність до положень директиви у спосіб, який вони вважають для себе необхідним та зручним. Це означає, що національним органам має бути надано деякі можливості для маневрування, і елемент субсидіарності присутній саме у такому інструменті політики ЄС, як директива [9, с. 81]. Директива є свого роду компромісом між вимогою однакової дії права ЄС та необхідністю максимального розмаїття специфіки національних правових систем, залишаючи за державою певну свободу дії [10, с. 2].

Таким чином, країни-члени ЄС мають значну свободу під час імплементації саме директив. Вони можуть збільшити кількість зобов'язань, додати процесуальні вимоги, застосувати більш сувору відповідальність. Країни-члени ЄС можуть цим самим підвищувати переваги, однак при цьому можуть додавати непотрібні витрати для суб'єктів господарювання та державних органів, що призводить до такого явища, як «позолочування права ЄС». Тому досить часто наголошується на неправильно-му застосуванні директив та необхідності запобіганню тенденцій, які призводять до надлишкової деталізації положень, що змінює сутність директиви [9, с. 81].

В якості прикладу «позолочування» вказують на імплементацію Чеською Республікою Директиви ЄС 2004/18/ЄС про координацію процедур присудження державних контрактів на поставку товарів, робіт і послуг, у якій ст. 31 встановлювалися обмеження щодо додаткової закупівлі робіт. Так, сукупна вартість договору на закупівлю додаткових робіт не повинна перевищувати 50% суми початкового контракту. Чеська Республіка, у свою чергу, зменшила таке обмеження до 30%. Цим самим державні замовники знаходилися під значним тиском щодо визначення точних обсягів очікуваних робіт. Крім того, у разі непередбачуваних обставин, що призводять до збільшення обсягів робіт, ніж було передбачено, підприємцям доведеться конкурувати з іншими постачальниками, щоб отримати право завершити роботи [11].

Найбільш активними країнами, які проводять політику із запобігання «позолочування права ЄС», виступають Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії (далі – Великобританія) і Королівство Швеції (далі – Швеція).

Шведським урядом було встановлено, що більше половини регуляторного навантаження на шведські підприємства є результатом права ЄС. Дуже важливо, щоб імплементація законодавства ЄС не накладала більшого регуляторного навантаження та витрат, ніж це необхідно. Створення сприятливого регуляторного середовища виступає частиною загальної політики уряду. Для досягнення даної цілі уряд має сприяти, щоб імплементація законодавства ЄС на національному рівні не створювала додаткового регуляторного навантаження, якщо цього можна уникнути.

У Швеції за результатами опитування представників приблизно 300 тис. суб'єктів господарювання було визначено заходи, яких слід уникати під час імплементації Директив ЄС, що мають вплив на підприємства [12, с. 5]:

- 1) встановлення вимог додатково до тих, які закріплені у відповідній Директиві;
- 2) розширення сфери дії Директиви;
- 3) не використання переваг від будь-яких виключень, які зводять вимоги до мінімуму (наприклад, для певних видів діяльності або суб'єктів), встановлених у Директиві;
- 4) збереження шведських (національних) регуляторних актів або вимог, які є більш повними та складними, ніж вимагає відповідна Директива;
- 5) використання імплементації директиви в якості способу запровадження нового національного регуляторного акту, який не підпадає під цілі відповідної Директиви;
- 6) імплементація вимог Директиви раніше встановленого у ній строку [2, с. 24].

У випадках, коли відповідальний орган все ж таки вдається до однієї із зазначених дій, він має надати детальне обґрунтування та оцінку регуляторного впливу відповідного нормативного акту. Прикладами прояву явища «позолочування» виступає імплементація шведським урядом Директиви 85/337/ЄС про оцінку ступеня впливу деяких державних і приватних проектів на довкілля. У Швеції сфера дії даної Директиви була зна-

чно розширена, внаслідок чого більше підприємств, ніж того вимагала Директива, підпадали під обов'язок проведення оцінки впливу на навколишнє середовище [2, с. 25]. В якості прикладу зазначено також імплементацію Директиви про наближення законодавства країн-членів ЄС щодо ліфтів 95/16/ЄС від 29 червня 1995 р., яка була прийнята з метою зменшення травм у ліфтах. Згідно з даною Директивою нові ліфти мають бути обладнані внутрішніми дверима, попереджувальними знаками або фотоелементами для захисту людей від заподіяння шкоди. Швеція виступила однією з декількох країн, які встановили вимогу адаптувати вже існуючі ліфти до вимог, які висуваються до нових ліфтів, тим самим розширюючи сферу дію Директиви. Це стало результатом того, що велика кількість добре функціонуючих ліфтів мали бути модифіковані, на що виділено значну суму коштів. Так, генеральний директор одного з підприємств зазначив, що вартість зміни ліфтів у приміщеннях, які належать цьому підприємству, склала 5 млн. євро. Для всієї індустрії підприємств, які здійснюють операції з нерухомістю, проведення таких змін коштувало 222 млн. євро [12, с. 6]. Перелік таких прикладів не є вичерпним.

Шведським урядом було рекомендовано, щоб під час імплементації положень нормативно-правових актів ЄС регуляторні органи чітко вказували, прийняття яких положень вимагалось відповідно до права ЄС, а прийняття яких положень є їхньою ініціативою. Навіть у випадках, коли наявні вагомі причини для виходу за межі вимог законодавства ЄС, слід надавати пояснення та обґрунтування щодо необхідності прийняття «додаткових» положень [12, с. 6].

Значна увага питанням ефективної імплементації законодавства ЄС приділяється у Великобританії, де урядом було поставлено завдання побороти таке явище, як «позолочування» правил ЄС. На його виконання було розроблено керівні принципи з імплементації актів законодавства ЄС [5, с. 3]. До таких принципів відносяться такі:

1. У випадках, коли це можливо, шукати засоби імплементації актів законодавства ЄС шляхом застосування альтернативи регуляторним актам. Деяким департаментам вдалося успішно реалізувати даний принцип, втім у більшості випадків досить складно імплементувати норми ЄС у національне законодавство іншим, за прийняття регуляторних актів, шляхом.

2. Сприяти, щоб підприємства Великобританії не опинилися у невідповідному становищі у порівнянні з іншими європейськими суб'єктами господарювання. Тобто, державний орган, який відповідальний за імплементацію законодавства ЄС, не повинен робити більше за мінімальні вимоги, встановлені у директиві, якщо тільки серйозні причини не є підставою для таких дій, і у цьому випадку державний орган має обґрунтувати це аналізом витрат та переваг і провести консультації з представниками суб'єктів господарювання. Отже, у Великобританії запроваджено принцип, згідно з яким законодавство ЄС має бути імplementовано таким чином, щоб не ставити суб'єктів господарювання у невідповідне становище. У цьому контексті дуже важливим питанням виступає визначення мінімального рівня вимог, які мають бути імplementовані до національного законодавства. Втім його визначення є не завжди простим завданням. Є як рамкові або секторальні директиви, так і директиви, які вимагають повної або мінімальної гармонізації. При цьому одна директива може містити як положення, що потребують повної гармонізації, так і положення, що передбачають мінімальну гармонізацію. Крім того, директива рідко визначає мінімальний рівень у питаннях її застосування. Мінімальний рівень імплементації директив має визначатися у кожному індивідуальному випадку і становити відповідну точку для оцінки того, яким чином директива має бути імplementована. При цьому, згідно

зі звітом уряду Великобританії 2013 р. було 12 прикладів, коли відповідні департаменти виходили за межі мінімальних вимог, втім це було обґрунтовано, наприклад, необхідністю дотримання певних вимог у сфері охорони безпеки [5, с. 6].

3. Застосування копіювання, де це можливо, під час транспозиції норм права ЄС, крім випадків, коли це може поставити суб'єктів господарювання Великобританії у невідповідне становище. Копіювання передбачає дослівне перенесення положень із директиви у національне законодавство. Так, департаментами Великобританії метод копіювання було застосовано у 72% від усіх випадків імплементації. У деяких випадках, особливо, коли положення директиви сформульовані не чітко, копіювання не застосовувалось. Такий підхід обумовлюється ще й тим, що підприємства часто стикаються з проблемами різної імплементації серед країн-членів ЄС, що підриває ідею єдиного ринку [9, с. 86].

4. Сприяти, щоб імplementовані положення вступали в силу у строк, вказаний у директиві, якщо не має причин для більш ранньої імплементації. Імплементація у більш ранні строки вимагає від суб'єктів господарювання адаптуватися до нового законодавства раніше за своїх європейських конкурентів, що іноді може поставити їх у невідповідні умови на єдиному ринку [13, с. 31]. У звіті уряду Великобританії було зазначено, що тільки у чотирьох випадках положення законодавства ЄС були імplementовані раніше строку, при цьому департаментами було підтверджено, що це лише сприяло інтересам суб'єктів господарювання.

5. Міністри мають дотримуватися обов'язку щодо перегляду національного законодавства, яким імplementовано відповідні директиви ЄС, кожні п'ять років [5, с. 4].

Таким чином, деякими країнами ЄС усвідомлюється проблема значного регуляторного навантаження на суб'єктів господарювання, яке походить від права ЄС, та проводиться політика з мінімізації негативних наслідків для суб'єктів господарювання. Це при тому, що країнам-членам ЄС легше відстоювати власні позиції ще на перших етапах правотворчого процесу інституцій ЄС. Для України процес гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС на даний час має переважно односторонній характер, бо не передбачає здійснення взаємних кроків сторін із узгодження їхніх правових норм, а стосується тільки змін в українському законодавстві для його гармонізації з нормами права ЄС. Фактично Україна жодним чином не може впливати на процес нормоутворення в системі ЄС, виступаючи лише в ролі дестинатора (адресата визнання) правових приписів організації [6, с. 16]. Тому для України важливо зменшити потенційний тягар на суб'єктів господарювання хоча б на етапах імплементації актів законодавства ЄС, зокрема директив. Крім того, Угода про асоціацію приділяє увагу гармонізації не тільки чинного, а й майбутнього законодавства України з правом ЄС, що актуалізує зазначене питання.

В якості прикладу «позолочування права ЄС» в Україні можна навести імплементацію в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС норм Директиви ЄС 2014/24/ЄС про державні закупівлі [14]. Так, із прийняттям нового Закону України «Про здійснення державних закупівель» [15] було повністю змінено підхід до визначення поняття «замовник», відповідно до якого законодавець відмовився від визначальної ознаки «джерела фінансування–державні кошти». Наразі запроваджено функціональний підхід до визначення замовника, який повністю відповідає положенням директив із державних закупівель ЄС. Згідно з новим Законом «Про здійснення державних закупівель» поняття «замовник» охоплює:

1) органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

2) органи соціального страхування, створені відповідно до закону;

3) юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади, якщо така діяльність не здійснюється на промисловій чи комерційній основі за наявності однієї з таких ознак:

– юридична особа є розпорядником, одержувачем бюджетних коштів;

– органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або інші замовники володіють більшістю голосів у вищому органі управління юридичної особи;

– у статутному капіталі юридичної особи державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50%.

У цьому визначенні варто звернути увагу на ознаку бюджетного фінансування. Український законодавець підійшов до критерію бюджетного фінансування при кваліфікації замовника більш суворо, ніж це встановлено у Директиві ЄС. Відповідно до Роз'яснення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України розмір бюджетного фінансування не має значення [16]. Наявність будь-якого розміру бюджетного фінансування означатиме наявність суттєвого державного впливу на юридичну особу. У ЄС ознакою такого впливу вважається лише переважна частина державного фінансування у загальному обсязі фінансових надходжень юридичної особи [17]. Щодо формулювання у Директиві стосовно фінансування у «більшій частині» Європейський суд витлумачив це, як «більше половини» [18]. При встановленні частини, яка відноситься до державного фінансування, до уваги беруться всі доходи замовника, включаючи й комерційні джерела. Якщо державні гранти, субсидії, компенсації становлять менше половини надходжень юридичної особи протягом фінансового року, вважається, що вплив держави на таку організацію не є вирішальним. Таким чином, така організація може забезпечувати певний обсяг державних потреб, але оскільки вплив на неї держави є незначним, згідно із правилами ЄС вона не кваліфікуватиметься як замовник. В українському законі – будь-яке бюджетне фінансування, отримане юридичною особою, фактично кваліфікуватиме її підконтрольною державі, а отже (за умови, що юридична особа забезпечує потреби держави або територіальної громади не на комерційній чи промисловій основі) – державним замовником [18].

Таким чином, навіть за одержання незначної суми бюджетних коштів юридична особа визнаватиметься замовником і буде зобов'язана для придбання товарів, робіт і послуг дотримуватися всіх процедурних вимог законодавства про державні закупівлі, що у деяких випадках передбачає фінансові та часові витрати. Тобто, є відповідне перевищення вимог директиви ЄС, які можуть нести навантаження на суб'єктів господарювання, якого можна було уникнути.

Висновки. Отже, у контексті реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС:

1. Слід використовувати будь-яку можливість зменшення на українських суб'єктів господарювання регуляторного навантаження, особливо, коли така можливість надається законодавцю. Пропонується під час імплементації положень директив ЄС у національне законодавство у сфері господарської діяльності не перевищувати визначені у них мінімальні вимоги. Мінімальний рівень імплементації директив має визначатися у кожному індивідуальному випадку і становити відправну точку для оцінки того, яким чином директива має бути імplementована.

2. Якщо прийняття регуляторного акту має за мету імплементувати директиву ЄС або інший нормативно-правовий акт ЄС, оцінка регуляторного впливу має містити опис мінімального рівня вимог законодавства ЄС. Беручи цей мінімальний рівень в якості відправної точки, має бути зазначено, чи запропонований акт перевищує цей мінімальний рівень, тобто, чи орган, який розробляє акт має намір:

1) встановити вимоги додатково до тих, які закріплені відповідною директивою;

2) розширити сферу дії директиви;

3) не використати переваги від встановлених у директиві виключень із правил;

4) залишити національні вимоги, які є більш складними, ніж встановлені у директиві;

5) імплементувати директиву раніше встановленого у ній строку.

Якщо ж все таки пропозиція містить один або більше із зазначених заходів, оцінка регуляторного впливу має містити обґрунтування для обраного рішення і обов'язкову оцінку його впливу саме для суб'єктів господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Україна має імплементувати до національного законодавства 350 актів права ЄС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=247991088&cat_id=244276429.
2. Clarifying gold-plating. Better implementation of EU legislation / Swedish Better Regulation Council. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regelradet.se/wp-content/uploads/2012/11/Clarifying-Gold-Plating.pdf>.
3. «Gold-plating» in the EAFRD. To what extent do national rules unnecessarily add to complexity and, as a result, increase risk of errors? / Directorate-general for internal policies. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/490684/IPOL-JOIN_ET%282014%29490684_EN.pdf.
4. Better regulation for better results – an EU agenda: Communication from Commission to European Parliament, Council, European economic and social committee and committee of regions. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/smartregulation/better-regulation/documents/com_2015_215_en.pdf.
5. Gold-plating review. The operation of transposition principles in Government's Guiding Principles for EU legislation. Department for business innovation and skills. United Kingdom. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/137696/bis-13-683-gold-plating-review-the-operation-of-the-transposition-principles-in-the-governments-guiding-principles-for-eu-legislation.pdf.
6. Муравйов В.І. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / В.І. Муравйов, Н.Б. Мушак // Віче. – 2013. – № 8. – С. 12–18.
7. Стеценко А.І. Деякі аспекти експертизи нормативно-правових актів як частини процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / А.І. Стеценко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 290–293.
8. Consolidated version of Treaty on Functioning of European Union // OJ C 326. – 2012. – P. 1 – 390 с.
9. Voermans W. Gold-plating and double banking: an overrated problem? / Wim Voermans // Content and Meaning of National Law in Context of Transitional Law. – Munich: Sellier European Publishers, 2009. – P. 79–88.
10. Нікітіна К.В. Правотворча діяльність інститутів Європейського Союзу: актуальні питання теорії та практики / К.В. Нікітіна // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 19. – С. 1–14.
11. Brussel's perceived over-regulation: the concept of gold-plating helps finding culprit. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fnf-europe.org/2015/06/29/brussels-perceived-over-regulation-the-concept-of-gold-plating-helps-finding-the-culprit/>.
12. Blaming EU. Implementation of EU legislation for increased competitiveness. – 2013. – 12 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.svensktnaringsliv.se/migration_catalog/no-8-blaming-the-eu-implementation-of-eu-legislation-for-increase_533452.html/BINARY/

No%208:%20Blaming%20the%20EU%20%20Implementation%20of%20EU%20legislation%20for%20increased%20competitiveness?forceDownloadOnId=533452.

13. Kaeding M. Active transposition of EU legislation / M. Kaeding // EIPASCOPE. – 2007. – № 3. – P. 27–34.

14. On public procurement and repealing Directive 2004/18/EC: Directive 2014/24/EU of European Parliament and of Council of 26 February 2014 // OJ L 94. – 28/03/2014. – P. 65–242.

15. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10.04.2014 р., № 1197-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 34. – Ст. 900.

16. Щодо Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 р., № 1197-VII : Лист-роз'яснення МЕРТУ від 23.05.2014 р., № 3302-05/16629-03 // Все про бухгалтерський облік. – 2014. – № 51. – 26 с.

17. Шатковський О.П. Новий Закон України «Про здійснення державних закупівель»: новації та відповідність міжнародним стандартам» / О.П. Шатковський // Проект ЄС «Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eupublicprocurement.org.ua/reduction-mag-new-law-on-public-procurement.html?lang=UK>.

18. University of Cambridge v HM Treasury Case C-380/98 R. v HM Treasury Exp. The University of Cambridge [2000]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61998CJ0380:EN:HTML>.